

Carrer, festa i revolta.

Els usos simbòlics de l'espai públic a Barcelona (1951-2000)

Manuel Delgado

La recerca que ha iniciat el grup de treball Etnografia dels Espais Públics de l'Institut Català d'Antropologia, per encàrrec de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana i sota el títol genèric de *Carrer, festa i revolta a Catalunya*, pretén inventariar primer i analitzar després les utilitzacions no ordinàries de l'espai públic a Barcelona al llarg d'un període de mig segle, de tal manera que es pugui contemplar l'evolució de l'aprofitament del carrer amb finalitats expressives — ja siguin aquestes d'índole festiva, religiosa, esportiva, vindicativa o fins i tot revoltosa—, entenent que totes aquestes activitats han de ser reconegudes i reclamades com una part de l'erari cultural del país.

La indagació en marxa està recollint dades relatives a llocs de concentració, punts de partida, itineraris, punts d'aturada, de

sembocadures, durades, composicions, ordres interns, continguts acústics o visuals, etc., d'usos rituals dels carrers de la capital catalana, siguin aquests tradicionals —processons, cercaviles, cavalcades, rues, correffocs...—, institucionals —seguicis, benvingudes, comiats, desfilades, proclamacions...— o civils —manifestacions, celebracions d'èxits esportius, curses populars, gimcanes..., però també aldarulls, aixecament de barricades, enfrontaments amb la policia. El resultat serà un atlas de les utilitzacions simbòliques col·lectives del carrer a Barcelona, al llarg de la segona meitat del segle XX, des de la vaga de tramvies o les processons de Corpus del 1951 fins, per exemple, als esdeveniments derivats de la desfilada de les Forces Armades o la cursa d'El Corte Inglés de l'any 2000.

Seguint la gran tradició teòrica de l'antropologia i la sociologia urbanes, l'espai públic porta dècades sent centre d'atenció analítica per part de les ciències socials. Moltes d'aquestes recerques han al·ludit a les relacions entre festa i espai urbà. De fet, l'antropologia de l'espai ha assolit un cert nivell d'especialització en la descripció i interpretació de festes ambulatòries, com ara processons o romeries. Darrerament, alguns treballs han encetat una aproximació analítica a les manifestacions de carrer. La contribució de la geografia històrica i la

Barcelona (12 d'octubre de 1999).
Fotografia: Mireia Comas.

història social a propòsit dels carrers i les places com a escenaris per al conflicte també ha de ser tinguda en consideració. Ara bé, no hi ha a penes treballs exhaustius que hagin comparat en el temps la forma com aquestes activitats expressives han dialogat amb l'espai públic, com han interpellat punts i han desplegat trajectes dins una morfologia urbana que esdevenia de sobte significativa més enllà de les seves funcions quotidianes.

La premissa teòrica de què es parteix és que, a més d'una societat humana, tota ciutat és també una societat de llocs. Aquesta associació entre indrets és possible per mitjà d'una xarxa de canals pels quals circulen tota mena de fluxos: vehicles, persones, energies, recursos, serveis, informació..., és a dir, tot allò que constitueix la dimensió més líquida i inestable de les dinàmiques urbanes, aquella l'estudi de la qual justificaria una mena d'hidrostàtica, anàlisi mecànica del que es mou i eventualment s'estanca al si de la morfologia ciutadana. El traçat dels carrers i espais oberts de la ciutat permet, en condicions ordinàries, les trajectòries i les interseccions que fan possible el conjunt de correspondències que configuren la societat ciutadana. Tota administració urbanística interpreta la ciutat en clau d'una dinàmica de fluids i posa cura a mantenir en bones condicions d'equilibri, de pressió i de densitat aquesta xarxa de conduccions, evitant les zones ermes, però també assegurant un permanent drenatge que eviti els espais pantanosos. Vistos des d'una perspectiva macroscòpica, els engranatges circulatoris ofereixen la impressió que els seus moviments tracen corbes sinusoidals i ritmes regulars. El correcte funcionament d'aquest dispositiu circulatori reforça la impressió d'una equivalència entre la *polis* i la *urbs*, és a dir entre l'ordre polític, relatiu a l'administració i la projecció centralitzada sobre la ciutat, i la urbanitat pròpiament dita, resultat en gran manera del treball de la societat sobre si mateixa.

Però la ciutat no és sols la conseqüència d'una planificació que és imposada a una població indiferent, que s'emmotlla

passivament als projectes dels administradors i dels urbanistes i arquitectes al seu servei. Transcendent els plànols i les maquetes, la urbanitat és, sobretot, la societat que els ciutadans produeixen i les maneres com la forma urbana és practicada pels seus usuaris. Són ells els qui, en un determinat moment, poden desentendre's de les directrius oficials i constel·lar les seves pròpies formes de territorialització, modalitats efímeres de pensar i usar els engranatges que fan possible la ciutat. Aquesta autonomia del que és social respecte del que és polític es fa més evident amb motiu de certes utilitzacions excepcionals de la retícula urbana, en les quals el cabal habitual que corre pels seus canals experimenta alteracions de mesura o de contingut i provoca moviments espasmòdics de dilatació o d'oclusió. En aquestes oportunitats el paper protagonista del transeünt obté la possibilitat d'assolir uns nivells excepcionals d'acceleració i d'intensitat, com si rebés periòdicament una exaltació en reconeixement de la seva naturalesa de molècula bàsica de la vida urbana. Es tracta d'episodis en què certes vies veuen modificada de manera radical la seva funció quotidiana i es converteixen en grans espais de vianants amb una funció preferentment simbólicoexpressiva. Si haguéssim d'usar l'habitual analogia cardiovascular per referir-nos als circuits que segueixen els fluxos urbans, hauríem de parlar d'*aritmies*, d'*aloritmies* o de *taquicàrdies*, és a dir de ruptures de la d'altra banda falsa regularitat que experimenta el sistema sanguini. En aquestes oportunitats excepcionals els vianants desobeeixen la divisió funcional entre la vorera destinada a ells i la calçada, i ocupen aquesta darrera d'una manera massiva, congestionant una via habitualment destinada al trànsit rodat, omplint-la amb un flux excepcional de ciutadans marxant de manera compacta i ostentant una identitat, un desig o una voluntat compartits.

El que aquestes pràctiques ambulatòries operen és una mena de sacralització de determinats trajectes. De fet, solen comportar una mena de desplaçaments

supernumeraris, en el decurs dels quals un cert itinerari rep una qualitat especial i superior, que altera l'ús diferenciat d'un espai viari que, sobtadament, passa a servir *per a una única cosa*. A la pràctica resulta com si la presència massiva de vianants en moviment en una única direcció, plegats, seguint el mateix ritme, volgués proclamar un valor afegit dels espais pels quals transiten. Les passejades i les concentracions massives —deixant de costat quin sigui el seu motiu— són potser les més emblemàtiques d'aquestes utilitzacions intensives i no ordinàries de l'espai públic urbà per part dels seus usuaris, en les quals s'escenifica una determinada teatralitat coral, un auto sacramental el protagonista del qual són sectors del públic mateix, que actuen com a comunitats relativament homogènies i específiques.

La topografia urbana és una superfície per la qual pul·lulen una munió d'ordres lògics secrets que s'interseccionen o s'ignoren, que es multipliquen fins a l'infinit o que arriben a coagular-se i a traduir-se en enunciacions col·lectives. Les manifestacions, les processons, les curses populars, les cercaviles, les cavalcades, les concentracions civils i les desfildes són expressions d'això darrer, exhibicions que converteixen allò que a la vida ordinària és una profusió immensa de diagrames, de recorreguts i d'esquemes distributius múltiples en alguna cosa compacta i unificada, si més no durant el breu període de temps en què moltes persones es reuneixen per dir i fer una mateixa cosa al llarg d'un mateix trajecte o en un únic punt fix. En aquestes oportunitats excepcionals, i com correspon a la seva naturalesa festiva, els carrers i les places són transformats: les voreres, la calçada, les balconades, els monuments, les cruïlles, les pollegueres esdevenen escenari d'un espectacle ben distint de l'habitual. D'una manera ben significativa, els vianants que formen grups compactes tendeixen a descartar les voreres o els passajos centrals i rars vegades circulen per zones de vianants. És com si entenguessin que el lloc que els pertoca, l'espai per ocupar, hauria de ser el centre mateix de la via pública,

Barcelona (10 de març de 1999): manifestació d'estudiants contra la repressió policíaca. Fotografia: Mireia Comas.

però no alterant ni interrompent la riquesa sonora i visual de les multituds urbanes que s'agiten a una hora punta qualsevol, sinó expulsant allò que s'insinua com una presència indesitjable: els automòbils. Són inconcebibles la majoria d'aquestes activitats de passeig si no executen el tràmit ritual d'*aturar el trànsit*, requisit no sols per poder parlar en veu alta i a cor per la ciutat, sinó *per mitjà seu*, com si els indrets que la componen no fossin sols punts en un mapa, sinó els elements moleculars d'un llenguatge.

La proposta d'una recerca sobre les pràctiques excepcionals que adopten com a marc l'espai públic vol ser una contribució amb vista a promoure una idea de cultura popular lluny dels tòpics que l'afecten. La cultura popular apareix aquí vinculada íntimament amb la vida urbana contemporània, amb formes noves d'expressió — com ara les manifestacions de carrer o les curses populars —, posa en relleu la seva naturalesa viva i activa, ben lluny de la falsa imatge d'horència inercial d'un passat més o menys arcaic, alhora que trenca amb les seves presentacions més afectadament

amables, en associar-se directament amb el conflicte i amb les dinàmiques històriques, fins i tot de caire convuls.

Hi hauria, així mateix, una dimensió civil a l'hora de valorar els beneficis d'un projecte com el que es presenta. La promoció de la cultura popular i tradicional es mostra sovint com la d'una esfera de supervivències, lligades a conceptes no sempre clars d'identitat i arrelament historicoètnic. En canvi, no es té en compte que l'elogi de la cultura popular —per la via en aquest cas del seu estudi— ho és especialment de la cultura viva, la cultura produïda pels ciutadans mateixos a partir de les seves experiències quotidianes. Es tracta, a més, d'una cultura que adopta com a escenari l'espai públic, que és el lloc on es produeix d'una manera preferent l'epifania dels valors democràtics. Tot això succeeix en un moment en què la «cultura» és cada cop més exhibida com una mena de realitat mística superior i inabastable, respecte de la qual el ciutadà exerceix un paper del tot passiu. En altres paraules, un projecte com aquest col·locaria en primer terme el contingut democràtic de la cultura popular,

fent-ne, del seu coneixement, una didàctica dels principis de la civilitat i de la ciutadania, com també del protagonisme de la gent en la construcció sociohistòrica i cultural d'un país.